

باسمه تعالی

- ۱..... اشتراک غایات وضو و غسل با تیمم
- ۲..... اقوال در مسئله
- ۲..... بررسی اشکال مرحوم حکیم بر محقق یزدی
- ۳..... اشکال استاد به محقق یزدی
- ۳..... کلام محقق خویی: نفی اطلاق روایات بدلیت
- ۵..... مناقشه در کلام محقق خویی
- ۶..... مختار استاد

موضوع: اشتراک غایات وضو و غسل با تیمم / احکام تیمم / تیمم

خلاصه مباحث گذشته:

تقریر پیش رو جلسه ی اول سال تحصیلی ۹۷ است. در سال گذشته تا مسئله ی ۱۰ از احکام تیمم از کتاب شریف عروه مطرح شده بود. اینک به مسئله ی ده پرداخته می شود.

بسم الله الرحمن الرحيم

بحث در مسئله ی ۱۰ از احکام تیمم بود.

اشتراک غایات وضو و غسل با تیمم

«مسألة ۱۰: جميع غایات الوضوء و الغسل غایات للتیمم أيضاً، فيجب لما يجب لأجله الوضوء أو الغسل، و يندب لما يندب له أحدهما، فيصحّ بدلاً عن الأغسال المندوبة و الوضوءات المستحبة حتّى وضوء الحائض و الوضوء التجديديّ مع وجود شرط صحّته، من فقد الماء و نحوه»^۱.

غایات وضو و غسل را در بحث وضو مطرح کردیم. ۲۰ غایت برای وضو بیان شده است. سید در این جا می فرماید تمام غایات وضو و غسل که قبلاً مطرح کردیم غایات تیمم نیز می باشند. دو استثناء مطرح می کنند: یکی در تهیّو که یکی از غایات وضو است؛ می توانیم قبل از اینکه وقت داخل شود برای مهیا شدن برای نماز وضو بگیریم. این غایت در مورد تیمم صادق نیست. نمی توان قبل از رسیدن وقت نماز تیمم کرد. مورد دوم نیز تیمم برای طهارت است. اینکه کسی به نیت طهارت

۱ العروة الوثقی، السید محمد کاظم الطباطبائی الیزدی، ج ۱، ص ۵۰۳.

مطلق بخواهد تیمم کند صحیح نیست. البته رجاء اشکالی ندارد لکن بحث در مشروعیت آن است. مرحوم سید فتوا می دهند به اینکه در غیر این دو صورت، تمام مواردی که آب اثر داشت (چه برای رفع حدیث یا اباحه یا اینکه نه رافع باشد نه مبیح مانند اینکه حائض وضو بگیرد برای اینکه ذکر بگوید، وضوی نائم برای خوابیدن و ....) تیمم نیز همان اثر را خواهد داشت. ایشان اطلاق منزلت را قبول می کنند. در روایت آمده بود که «هو بمنزلة الماء»^۱. اطلاق این جمله را غیر از دو استثنایی که مطرح می کنند قبول می کنند و آن نیز قابل بحث است.

اقوال در مسئله

مرحوم سید در دو مورد مستثنی یکی را انکار و دیگری را اشکال کرده است. مرحوم صاحب جواهر اطلاق دلیل منزلت را حتی برای استثناء دوم که تیمم برای طهارت بود قبول کرده است. ظاهر کلام محقق حکیم نیز همین نظریه است و وجهی برای مناقشه در این اطلاق ندیده اند^۲. روایاتی که می گوید «هو بمنزلة الماء»^۳، «إِنَّ رَبَّ الْمَاءِ رَبُّ الصَّعِيدِ»^۴ اطلاق دارد. اطلاق بدلیت، اطلاق منزلت شامل می شود. خلاصه اینکه هر جایی که آب کارایی داشته باشد در صورت نبود آن تراب کارایی دارد.

بررسی اشکال مرحوم حکیم بر محقق یزدی

محقق حکیم بر سید یزدی اشکال می کنند که شما چطور وضوی تجدیدی را قبول کرده اید و به نیت طهارت را قبول نکرده اید؟! اولی این بود که عکس این مسئله را بگویید. بهتر این بود که تیمم طهارت را جایز بدانید و وضوی تجدیدی را جایز ندانید.^۵

به نظر می رسد می توان از سید دفاع کرد؛ شاید وجه قبول سید نسبت به وضوی تجدید استظهار از برخی روایات باشد که بیانگر این مطلب هستند که کسی که تمکن از وضو ندارد برای هر نمازی تیمم کند:

«مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْعَبَّاسِ عَنْ أَبِي هَمَّامٍ عَنِ الرِّضَاعِ قَالَ: يُتَيَّمُ لِكُلِّ صَلَاةٍ حَتَّى يُوجَدَ الْمَاءُ»^۱

۱ تهذیب الاحکام، شیخ طوسی، ج ۱، ص ۲۰۰. «الْحُسَيْنُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ فَضَالَةَ عَنْ حَمَادِ بْنِ عُمَانَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الرَّجُلِ لَا يَجِدُ الْمَاءَ أَوْ يُتَيَّمُ لِكُلِّ صَلَاةٍ فَقَالَ لَا هُوَ بِمَنْزِلَةِ الْمَاءِ».

۲ مستمسک العروه الوثقی، سید محسن حکیم، ج ۴، ص ۴۵۷.

۳ تهذیب الاحکام، شیخ طوسی، ج ۱، ص ۲۰۰. «الْحُسَيْنُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ فَضَالَةَ عَنْ حَمَادِ بْنِ عُمَانَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الرَّجُلِ لَا يَجِدُ الْمَاءَ أَوْ يُتَيَّمُ لِكُلِّ صَلَاةٍ فَقَالَ لَا هُوَ بِمَنْزِلَةِ الْمَاءِ».

۴ تهذیب الاحکام، شیخ طوسی، ج ۱، ص ۱۸۵.

۵ مستمسک العروه الوثقی، سید محسن حکیم، ج ۴، ص ۴۵۷.

بنابراین شاید وجه کلام سید این روایات باشد، در حالی که تیمم بدل از وضو برای طهارت و وضو برای تهیو هیچ دلیلی ندارد.

اشکال استاد به محقق یزدی

اشکال ما به سید این است که به نظر می رسد اصل مطلب درست نیست؛ یا باید همه را ملحق به وضو کرد و اطلاق را از روایات استظهار کرد، یا اینکه اطلاق را از اساس منکر شد؛ نمی شود برخی از موارد را مانند وضوی تجدید قبول کرد و دو مورد دیگر را استثناء کرد. این طور تفصیل مبنا ندارد. مهم این است که آیا ادله ی وارده در تیمم اطلاق دارند یا خیر؟! اگر قائل به اطلاق شدیم باید در تمام موارد بپذیریم.

مرحوم صاحب جواهر اطلاق این روایات را قبول کرده اند.

کلام محقق خویی: نفی اطلاق روایات بدلیت

در مقابل همانطور که از برخی از معلقین عروه پیداست، آن ها منکر اطلاق شده اند که از جمله آن ها محقق خویی است. ایشان منکر اطلاق منزلت شده اند. ایشان می فرمایند: ادله ی منزلت اطلاق را که صاحب جواهر ادعا می کند ندارد؛ بلکه ادله ی منزلت و بدلیت، تراب را در آنجایی که آب طهور باشد بدل از آب قرار داده است. در روایات آمده است که تراب احد الطهورین دانسته شده است^۱. بدلیت تراب از وضو و غسل بما هو طهور است. نه اینکه بدل از مطلق وضو باشد. بنابراین حائض که برای ذکر وضو می گیرد طهور نیست، لذا تیمم بدل از آن نیز آثار آن را نخواهد داشت. اما روایاتی که کلمه ی طهور را ذکر نکرده اند، در نظر ایشان دلیل بر خلاف مدعیان بر اطلاق است. ایشان می گوید: همین روایات دال بر این است که بدلیت تیمم از وضو فقط از باب طهوریت است. روایاتی که می گوید «هو بمنزلة الماء»^۲، «إِنَّ رَبَّ الْمَاءِ رَبُّ الصَّعِيدِ»^۳ از باب جهت اشتراکی است که بین آب و تراب است. جهت اشتراک آن ها نیز طهوریت است. باید یک جهت اشتراکی را در نظر گرفت تا کلام صحیح باشد. بنابراین مصحح این روایات، جهت اشتراکی است که در آب و تراب وجود دارد. بنابراین این

۱ تهذیب الاحکام، شیخ طوسی، ج ۱، ص ۲۰۱.

۲ الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، ج ۳، ص ۶۴.

۳ تهذیب الاحکام، شیخ طوسی، ج ۱، ص ۲۰۰. «الْحُسَيْنُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ فَضَالَةَ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُمَانَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الرَّجُلِ لَا يَجِدُ الْمَاءَ أَوْ يَتِيمٌ لِكُلِّ صَلَاةٍ فَقَالَ لَا هُوَ بِمَنْزِلَةِ الْمَاءِ».

۴ تهذیب الاحکام، شیخ طوسی، ج ۱، ص ۱۸۵.

روایات دال بر این است که رب الماء رب الصهید من حیث الطهوریة. موبد این مطلب نیز جمله ای است که در ذیل یکی از همین روایات آمده است. در باب ۱۴ حدیث ۱۵ وسائل آمده است که :

« عَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِيزٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَ عَنْ رَجُلٍ أَجَنَّبَ فَتَيْمَمَ بِالصَّعِيدِ وَ صَلَّى ثُمَّ وَجَدَ الْمَاءَ فَقَالَ لَا يُعِيدُ إِنَّ رَبَّ الْمَاءِ رَبُّ الصَّعِيدِ فَقَدْ فَعَلَ أَحَدَ الطَّهَوْرَيْنِ »^۱.

اگر قرار باشد جهت اشتراکی بین آن ها وجود نداشته باشد مصححی برای این روایات بدلیت وجود نخواهد داشت. خلاصه اینکه مدعای محقق خویی عدم اطلاق در روایات بدلیت و منزلت است. لذا وضوی حائض برای ذکر، وضوی جنب برای خواب یا برای تکرار جماع، طهور نیستند و تیمم بدل از آن آثار آن را نخواهد داشت. ایشان نتیجه می گیرند که از اغسال مستحبه هم بدل نیست. در مواردی که طهارت داریم و غسل جمعه می کنیم، غسل جمعه طهور نیست. اگر آب نداشتیم، برای غسل جمعه نوبت به تیمم نمی رسد زیرا تنزیل تیمم به لحاظ طهوریت است.^۲

طبق این مبنا یک اشکالی بر ایشان وارد می شود که ممکن است که ما طهارت نداشته باشیم، به عنوان مثال شخص از خواب بیدار می شود و طهارت ندارد. اگر غسل جمعه می کرد طبق مبنای خود محقق خویی طهارت ایجاد می شود. بنابراین باید تفصیل داد و گفت که در حال طهارت اگر تیمم بدل از غسل جمعه کند، صحیح نیست؛ زیرا این تیمم طهارت نیست؛ ولی اگر محدث باشد می تواند تیمم بدل از غسل جمعه کند. ایشان در ادامه کلام فرموده است که حتی اگر شخص محدث هم باشد نمی تواند تیمم برای غسل جمعه کند؛ زیرا در حق این شخص که از خواب بیدار شده است، غسل جمعه مطهر تعیینی نیست، بلکه مطهر تخییری است؛ او می تواند وضو بگیرد و می تواند غسل کند. حال اگر آب برای غسل نداشت یک عدل تخییر را قدرت ندارد لذا باید وضو بگیرد. همیشه واجب تخییری چنین حکمی دارد که اگر یک عدل آن متعذر شود، عدل دیگر متعین خواهد بود. بنابراین باز نوبت به تیمم نمی رسد.

یک فرض دیگر می ماند و آن جایی است که مکلف برای وضو هم آب نداشته باشد؛ ایشان این فرض را حل نکرده است. برخی این فرض را اینگونه حل کرده اند که اگر برای وضو هم آب نداشت، باید تیمم بدل از وضو کند و نوبت به تیمم بدل از غسل نمی رسد. قائلین به این کلام، فرمایش محقق خویی را تکمیل کرده اند. به عنوان مثال شخص محدث نه آب برای وضو دارد و نه برای غسل؛ آیا می تواند بدل از غسل جمعه تیمم کند؟ می فرمایند نمی تواند؛ به دلیل ایه ی شریفه که فرموده است:

۱ استبصار، شیخ طوسی، ج ۱، ص ۱۶۱.

۲ موسوعة الامام الخوئی، السید أبو القاسم الخوئی، ج ۱۰، ص ۳۵۸.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾^۱

قیام به نماز پیدا کردید باید وضو بگیرید، اگر جنب بودید باید غسل کنید. حال اگر آب ندارید تیمم کنید. یعنی اگر جنب نیستید بدل از وضو تیمم کنید، اگر هم جنب هستید بدل از غسل تیمم کنید. فرض بحث ما این است که شخص جنب نیست. مشمول آیه می شود که امر به تیمم به وضو می کند. وجهی برای تیمم بدل از غسل وجود ندارد.

بنابراین طبق فرمایش محقق خویی که اطلاق ادله ی تنزیل و بدلیت را قبول ندارد، اینکه کسی بگوید مشروع نبودن تیمم بدل از غسل در روز جمعه هیچ نتیجه ای نمی دهد، صحیح نیست. زیرا با ضم مطالب مذکور دانسته شد که نتیجه می دهد که مکلف می تواند برای غسل جنابت (به دلیل اینکه طهارت است و بدل از جنابت بودنش نص قرآن است) تیمم کند. وضو بدل از نماز نیز صحیح است. حتی طواف را نیز می توان صحیح دانست؛ به دلیل اینکه طواف مشروط به طهارت است. اما در فروعی که مسئله ی طهارت نیست یا اگر مسئله ی طهارت است داستان داستان غسل است آنجا مجالی برای تیمم نیست. حاصل الکلام اینکه ایشان دو مورد را برای مشروعیت تیمم منکر است: مورد اول تیمم بدل از وضویی است که خود آن وضو طهارت نمی آورد؛ مانند وضوی حائض برای ذکر، مورد دوم نیز طهارت بدل از اغسالی غیر از غسل جنابت است. با اینکه اغسال مستحبیه طهارت هم می آورند لکن تیمم بدل از آن اثر آن را ندارد. تکمیل این فرمایش این است که بگوییم غسلی که برای نماز متعین است و تخییر نیست، مانند غسل مسّ میت، آنجا نیز می تواند تیمم بدل از غسل میت کند زیرا متعین است. بنابراین بدلیت برای طهارتی است که آن طهارت از وضو می آید یا منحصر به غسل است. این فرمایش ایشان در تنقیح است.

مناقشه در کلام محقق خویی

در ذهن ما این است که اطلاق که صاحب جواهر ادعا کرده اند درست است. اینکه در روایت فرموده است: **هو بمنزلة الماء**^۲، «**إِنَّ رَبَّ الْمَاءِ رَبُّ الصَّعِيدِ**»^۳. اطلاق را می توان برداشت کرد. تعجب است که محقق خویی دأبش تمسک به اطلاقات است، در این مسئله اشکال به اطلاق کرده است. این روایات تنزیل به صورت مطلق، خاک را نازل منزله ی آب کرده است. مگر شما

۱ سوره مائده، آیه ۶.

۲ تهذیب الاحکام، شیخ طوسی، ج ۱، ص ۲۰۰. «الْحُسَيْنُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ فَضَالَةَ عَنْ حَمَادِ بْنِ عُمَانَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الرَّجُلِ لَا يَجِدُ الْمَاءَ أَيَّتِمُّ لِكُلِّ صَلَاةٍ فَقَالَ لَا هُوَ بِمَنْزِلَةِ الْمَاءِ».

۳ تهذیب الاحکام، شیخ طوسی، ج ۱، ص ۱۸۵.

قبول ندارید که وضو برای حائض مشروع است؟ وضو خودش یک نوع طهور است. آب را شارع طهور قرار داده است. جعل الماء طهوراً، و در عین حال برای حائض مشروع دانسته است چه منافاتی دارد؟

مختار استاد

بنابراین ما دو حرف داریم:

۱. ادعای ما این است که همه جا وضو و غسل یک مرتبه ای از طهارت می آورند. حتی در همان حائض.

این فرمایشی است که شیخ اصفهانی در برخی کلمات ادعا کرده است. ماء را شارع طهور دانسته است، تراب هم که به منزله ی آن است باید طهور باشد. از آن روایاتی که می گوید مدتی از زمان که می گذرد باید دوباره وضو بگیرد، یا روایاتی که در مقام تجدید وضو، وضو بر روی وضو را نور علی نور دانسته اند^۱، از همین خطابات کشف می کنیم که وضو مطلقاً طهارت می آورد. یک جا شارع می گوید آب و تراب طهور است و یک جا تراب را به منزله ی آب می داند. یک جا دیگر هم امر به وضو می کند بر جنب، به دلیل اینکه آب طهور است. جنابت یک کدورتی آورده است و امر به وضو برای تقلیل این کدورت است. لذا همان آبی را که حائض استفاده می کند طهور است. لکن هر طهارتی اباحه ی دخول در نماز نمی آورد، ما ادعا داریم تمام آب ها طهارت می آورند. تراب هم که به منزله ی آب است همه جا دارای طهارت می باشد.

۲. ادعای دوم ما این است که سلمنا که یک جاهایی وضو و غسل طهارت نباشد، انکار اطلاق از ناحیه ی ایشان تمام نیست. زیرا می توان به لحاظ غلبه اطلاق را تصور کرد. یعنی شارع می گوید هر جایی که آب کارایی دارد، چه طهارت بیاورد چه نیاورد، تیمم نیز کارایی خواهد داشت.

اینکه محقق خوبی اطلاق ادله را به دلیل اینکه روایات باید یک جهت اشتراک داشته باشد، انکار کرده است، تمام نیست. زیرا ادامه ی روایت یک توضیح و بیان است. بیان این است که خداوند متعال امر به غسل کرده است و بعد گفته می توانید تیمم کنید. بعد برای رفع استبعاد که خاک مالی چرا باید صورت بگیرد، جواب داده است که خداوند خاک همان خداوند آب است. برای توجیه و رفع استبعاد رب الماء رب الصعید را مطرح کرده است.

۱ من لا یحضره الفقیه، شیخ صدوق، ج ۱، ص ۴۱.

بعد هم دوباره در صحیحہ مسلم شارع می فرماید نگران نباشید، آن را انجام دهید گویا همین را انجام داده اید. خداوند این را نیز طهور قرار داده است. شارع قرار داده است و جعلی است نه اینکه از اول بوده باشد. بنابراین فرمایش محقق خویی قابل فهم نیست.

عمده در مسئله همین اطلاق است. با وجود اطلاقی که ما در ادله داریم دیگر نمی توان گفت شخصی که فاقد الماء برای وضو و غسل جمعه است، به حکم آیه ی قرآن واجب است که وضو بگیرد؛ زیرا اگر ما بودیم و آیه ی قرآن، این کلام درست بود ولی وقتی خود شارع مقدس تراب را به صورت مطلق نازل منزله ی آب کرده است، خودش تجویز کرده است که می توانی تیمم بدل از وضو و بدل از غسل را به جا آورید؛ همانگونه که اگر آب بود می توان غسل و وضو گرفت، اکنون هم که آب نیست می توان تیمم بدل از غسل کرد.

عرض ما این است که اطلاق روایات همانطور که صاحب جواهر فرموده است تمام است. از این رو دیگر نوبت به تشبث به آیه ی قرآن نمی رسد؛ منتهی اگر یادتان باشد ما در تیمم بدل از اغسال مستحبه یک اشکال دیگری داشتیم که محقق همدانی نیز این جهت را در کلمات اشاره کرده است. ایشان می گوید تیمم نمی تواند جای غسل بنشیند؛ زیرا در روایات آمده است که اگر غسل جمعه را نتوانستید، می توانید شنبه قضایش را به جا آورید. خلاصه اینکه بدلیت تیمم از اغسال مستحبه دارای اشکال است اما در جاهایی که وضو طهور نباشد، می تواند تیمم کند و اطلاق ادله ی بدلیت در این جا جاری است. در جلسه ی آینده مسئله ی ۱۱ را بحث خواهیم کرد انشاءالله.